

ד"ר ראובן מאמו

משמעותו החינוכית של הפסוק:

”יִדְעַ תִּדְעַ פְּנֵי צֹאנֶךָ שֵׂית לְבָךָ לְעִדְרִים”¹

עפ"י המדרש הגדול*

לע"נ

בתנו היקרה

תהילה ע"ה

שנקטפה בדמי ימיה

ב-ה' באדר תשנ"ו

והיא בת טו"ב שנים

ת.נ.צ.ב.ה

כידוע, ספר משלי הוא אוסף של משלים רבים שאורכם בין פסוק אחד למספר פסוקים ותכליתם לחנך ולהדריך את הקורא - הלומד ללכת בדרך הישרה, להיות מוסרי, להיזהר ולהישמר, בחינת דרך ישרה שידבק בה האדם², מפסוקים רבים שבספר ניתן לגזור השתמעויות חינוכיות בין אם אלה גלויים ובין אם אלה סמויים שמופעיהם על דרך המשל והחידה³. ספר משלי נמנה בין "ספרי החוכמה"⁴ בתנ"ך.

ענייני במאמר זה לעסוק בפסוק נושא מאמרנו: "יִדְעַ תִּדְעַ פְּנֵי צֹאנֶךָ שֵׂית לְבָךָ לְעִדְרִים" ולגזור ממנו משתמעויות חינוכיות בסיוע פרשני ובעיקר על סמך דברי המדרש הגדול.

על עניינו וחיבותו של המדרש הגדול

"המדרש הגדול" הוא חיבור מקיף על חמישה חומשי תורה, מחברו רבי דוד בן עמרם עדני ע"ה, חי במאה ה-11 בתימן. הרב מרגליות, שההדיר חלק מהמדרש הגדול, כותב בפתח דבריו:

גולת הכותרת של יצירת יהדות תימן הוא המדרש הגדול של ר' דוד

* תודה לידידי ר' חיים עמראני איש בית אל שהסב את תשומת ליבי לשוב לעיני ב"מדרש הגדול".

1 משלי כ"ז, כג.

2 אבות ב', ט.

3 ראה:

- דעת מקרא לספר משלי, פרק יט במבוא, החינוך בספר משלי- עמ' 83 – 89

- ד' רפל (תשנ"ט) הפרקים א - ט שבספר משלי כספר הדרכה חינוכית. בתוך: "בית מקרא" קנח

- י' קיל, (תשמ"ג) על היחס בין ספר משלי לספרות התורה בתוך: "תרביץ" מב' עמ' 492 - 495

- ד"ר נילי שצ'ופק, הרקע החינוכי- דידקטי של ספר משלי מתוך: דברי הקונגרס העולמי

התשיעי למדעי היהדות (תשמ"ו) הקונגרס התקיים בירושלים יז- כה מנחם-אב תשמ"ה

4 "ספרי החכמה" הם: איוב, משלי וקהלת.

בר' עמרם איש מדינת עדן, אשר בו כונסו מרבית מדרשי חז"ל על סדר מקראות התורה כולה. למותר יהא להרבות דברים על חשיבותו וערכו של ספר זה. כבר הוכח למדי על ידי חוקרים מובהקים שמחברו שיקע בו כמה ספרי חז"ל במדרש הלכה ואגדה אשר אבדו ברבות הימים ואף את המאמרים המצויים בידינו בתלמוד ובמדרשים הוא מציע לעתים קרובות בגירסא שונה ובהרבה מקרים שמר לנו את הגרסאות המקוריות הקדומות של ספרי חז"ל⁵.

ר' יחיא בשירי, הידוע בכינויו "אבנר בן נר השרוני", מחכמי תימן המפורסמים שחי במאה ה"ז, מעריך מאוד את ר' דוד ופועלו בחיבורו "מדרש הגדול". בהעתקתו ל"מדרש הגדול" בשנת שע"ט (1619), הוא כותב בהקדמה: ראו את המדרש היקר והנעלה המקובץ מדברי חכמינו, על ידי נאמן הרועים, חיבור הנשר הגדול, הפטיש החזק, מרנא ורבנא דויד בן עמרם זצ"ל איש מדינת עדן מארץ התימן... והנה מגדל דוד בנוי לתלפיות...

השד"ר ר' יעקב ספיר, שנשלח מירושלים לתימן כתב בספרו אבן ספיר את דרך חייהם ומנהגיהם של יהודי תימן במאה ה-19. במהלך שליחותו התארח בביתו של הרב הראשי בצנעא הרב סלימאן אלקארה ע"ה, ושם ראה את "המדרש הגדול" וזה תיאורו:

שם ראיתי ספר כתב יד בשם 'מדרש הגדול' על כל התורה, והוא מחזיק פי שניים ממדרש רבה שבידינו, ואינו לפי דרכו. לשונו צח ונקי כלשון המשנה. בראש כל פרשה מליצה בשיר חרוזי, הנסמך על הפסוק אשר ירה פנת הדרוש, ועל כל פסוק כמה פשטים ודרשות ורמזים בלשון 'דבר אחר' וגם פסקי הלכות ודינים, וכל דרשותיו ממנו. הם מיחסים אותו לר' אברהם החסיד הנגיד בנו של הרמב"ם ז"ל⁶

המדרש ערוך לפי סדר הפרשות, בכל פרשה נמצא אוסף של מקורות ומובאות מהמשנה, התלמודים המדרשים, ספרות הגאונים ודברי הרמב"ם. כל אלה יצרו והתמזגו לחבור מקיף. ר' דוד בן עמרם הקדים לכל פרשה ופרשה פיוט המבטא את אופיה ותכנה של הפרשה.

5 מרדכי מרגליות בפתח דבריו למדרש הגדול על חומש בראשית, את החומשים בראשית ושמות האדיר-מ' מרגליות (תש"ז-תשט"ז) חומש ויקרא - ע' שטיינזלץ (תשכ"ה), חומש במדבר - צ"מ רבינוביץ (תשכ"ז), חומש דברים - ש' פיש (תשל"ג) הוצאת: מוסד הרב קוק ירושלים כן ראה: י' רצהבי, 'על מחברו של מדרש הגדול', בתוך: תרביץ, ל תשכ"ה, עמ' 263-264.

6 י' ספיר, אבן ספיר, ליק 1866, דף עו ע"ב

דברי ארבעה פרשנים על הפסוק הנדון

הפיוט בפרשת "משפטים" נחתם בציטוט הפסוק: "ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה" (ישעיהו ה', טז), ומכאן עובר המחבר למדרשים ופותח בפסוק בו חתם את הפיוט

זה שאמר הכתוב: "ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה" גדול הוא המשפט שהרבה מידות שלזכויות ברא הקב"ה בעולמו, כגון האמת והשלום...

צירוף המילים "גדול הוא המשפט" חוזר עשר פעמים, ובכל פעם נימוק מדוע גדול הוא המשפט. לאחר סיום כל הפיסקה, בה חוזר המחבר "גדול הוא המשפט", מובא הפסוק נושא מאמרנו: "יְדַעַ תְּדַעַ פְּנֵי צֶאֱנָךְ שֵׁית לְכַךְ לְעֲדָרִים"⁷. לפני שנעסוק בדברי המדרש נעיין עיון פרשני לפסוקנו. בחרתי להציג ארבעה פירושים של ראשונים ואחרונים: רש"י, רבי יוסף אבן נחמיאש, מלבי"ם ודעת מקרא. רש"י⁸ על אתר מפרש :

פני צאנך - אל יקלו בעיניך להתבונן במ תמיד מה הם צריכים וכן רבי יוסף נחמיאש⁹ מפרש את הפסוק כפשוטו,

דהיינו הפסוק מופנה לרועה הצאן ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים. כל אלה החמשה פסוקים קשורים זה בזה ובא ללמד שלא יבקש האדם גדולות אלא ידע תדע פני צאנך כל דעתך שים בהם להכין להם מאכל ומשתה, שית לבך לעדרים לנהלם בנחת ונהילה, ואל תאמר אני עשיר ודבר נקל הם לי הצאן הזה או מה יספיקו לי הצאן הזה אניחם ואיגע להרבות סגולת מלכים כסף וזהב לא¹⁰.

מלבי"ם¹¹:

ידוע תדע פני צאנך, למדך שלא תעזוב עסקיך ביד אחרים, רק תשגיח בעצמך עד שתדע את צאנך פנים אל פנים, והשתדל שיפרו וירבו עד שיהיו עדרים עדרים.

וב"דעת מקרא" נמצא:

"ידע תדע פני צאנך" - כלומר, השגח על הצאן, דע שלומן, ודרכי כל אחת

7 ראה יחזקאל פרק לד, פרק העוסק במנהיגים כרועים, והקב"ה כרועה שיקבץ את צאנו עם ישראל וידאג להם.

8 רש"י רבי שלמה יצחקי ד'תת"א - ד'תתס"ה (1040 - 1105)

9 רבי יוסף נחמיאש, המאה ה-14 מטולדו. כתב פירושים על ספרי: ירמיהו, מגילת אסתר, משלי וכן פירוש לפרקי אבות וביאורים למספר תפילות.

10 פירוש על ספר משלי לרבי יוסף בן יוסף נחמיאש מגדולי חכמי ספרד במאה ה-14, פירוש נדפס בשנת (תרע"ב) ע"י "חברת מקיצי נרדמים" ברלין בדפוס צבי הירש איטצקאווסקי.

11 מלבי"ם - מ'איר ל'בוש ב'ן יחיאל מ'יכל. 1809 פולין - 1879 קייב. חיבר ספרים בהלכה, פירוש לתורה בשם "התורה והמצווה", ופירוש לתנ"ך "מקרא קודש".

מהן, כמו: 'יודע צדיק נפש בהמתו' (משלי יב, ו) ודרך הרועה ללכת אחרי הצאן, על כן מצווה החכם כאן: ידע תדע פני צאנך. 'צאנך' שם כולל לבהמה דקה כבשים ועזים (עיין בראשית ל"ב, טו) 'שית לךך לעדרים' - כלומר: שים לבך לכל עדר ועדר בפני עצמו, והשווה האמור ביעקב: 'וישת לו עדרים לבדו' (שם ל', מ) 'זיתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו' העולה מהעיון הפרשני הוא שהפסוק מתפרש כפשוטו, הפנייה היא אל הרועה שישים לב לצאנו.

דברי המדרש הגדול על הפסוק הנדון

עתה נפנה לעיון במדרש הגדול, הרואה בפסוק "ידע תדע פני צאנך שית לךך לעדרים" משל:

... דבר אחר, זה שאמר הכתוב:

'ידע תדע פני צאנך שית לךך לעדרים' (משלי כ"ז, כג)

ר' ירמיהו בשם ר' שמואל בר יצחק אומר:

אין לך כל בריה יוצאת ידי הפסוק הזה.

הכתוב מדבר במלך ובאיש ואשתו ובמלמד תינוקות וברועה צאן ובדיין שממונה על ישראל הכתוב מדבר.

המשותף לדימויים בהם בחר המחבר הוא שהם דימויים של מנהיגים הממונים על הסדר החברתי: על תקנות, על המשפט, מלך הממונה על עמו, איש ואשתו – האיש כמי שממונה על התא המשפחתי, המלמד על תלמידיו, הרועה על צאנו והדיין על הסדר והחוק.

סדר מופיעיהם של ממונים אלו, מעורר את השאלה לגבי מיקומם של כל אחד מהם.

מלך כראשון בשל חשיבותו שכן הוא ממונה על הכל. איש ואשתו, האיש כ"מלך" על התא המשפחתי. מלמד התינוקות, כ"מלך" על ההיבט הרוחני - חינוכי הלימוד. רועה הצאן לכאורה היה צריך להיות האחרון, אחרי הדיין, ומדוע ראה בעל המדרש להצמידו למלמד התינוקות? על כך נראה להלן. האחרון הוא הדיין, כ"מלך" על החוק והמשפט, כדברי בעל המדרש "ובדיין שממונה על ישראל" פתח במלך ממש וחתם בדיין שאף הוא "ממונה על ישראל". עובדה מעניינת היא שבעל המדרש מיקם את מלמד התינוקות בתווך – באמצע.

1) במלך 2) ובאיש ואשתו

3) ובמלמד תינוקות

4) וברועה צאן 5) ובדיין שממונה על ישראל

אפשר שבעל המדרש מייחס חשיבות רבה מאד למעמדו של מלמד התינוקות, הוא המלמד המנחיל את החינוך לדור העתיד, הוא יוצק את היסודות ההתנהגותיים והלימודיים והוא המעצב את האישיות בראשיתה. המדרש הגדול רואה בפסוק משל, והוא מציג את הנמשל על כל אחד מחמשת הדימויים:

במלך כיצד? ... הכתוב מדבר באיש ואשתו כיצד? ...

מענייני לעסוק בדימוי של מלמד התינוקות, כאן המקום לציין ש"מלמד תינוקות" הוא כינוי לכל מי שלימד, ולא דווקא תינוקות אלא בכל גיל שהוא¹². ואלו דברי המדרש:

הכתוב מדבר במלמד תינוקות כיצד?

אמר הקב"ה לסופר לא מפני שגרמו עונותן של בני ואינן פנויין להתעסק בתורתו והם מביאין את בניהם ללמוד תורה ומוסרין אותן לך, ראה היאך אתה עושה,

לא תטיל עליהן תורה בשעה שאינו עתה

דהיינו: עליך המלמד להתאים את זמן – שעת הלימוד, ללומד. אל תלמד בזמן שאינו 'עתה', שאינו הזמן הנכון, שללומד אין עניין בלימוד. ואל תגעם בתורה

המדרש פותח בעקרון דידקטי בסיסי ביותר – הכרת הלומד. על המלמד להיטיב להכיר את הלומד, את יכולותיו ומגבלותיו הפיזיים והנפשיים. עליו לזכור שלמידה משמעותית לא תתרחש אם אין הלומד חפץ ללמוד והזמן אינו מתאים ללימוד, וכן אל תכביד עליהם ותביאם למצב שיתייגעו – יתעייפו. ואל תמנע מהן דברי תורה, שכל המונע הלכה מפי תלמיד הגון כאילו גזלו מנחלת אבותיו¹³ דכתיב 'תורה ציווה לנו משה מורשה קהילת יעקב' (דברים ל"ג, ד) שהרי התורה היא נחלת הכל, ואין עליה שום בלעדיות¹⁴ ולכן עליך המלמד להנחילה לכל¹⁵, וכך לחיי העולם הבא ואף לתוספת חכמה¹⁶. וכן הוא אומר 'רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם'¹⁷

12 כינוי נוסף למלמד הוא "מקרי דרדקי" - פירושו: מלמד ילדים קטנים, דרדק – ילד קטן (עיין בבלי, שבת ק"ב, ב. מקרי דרדקי עיין: בבלי תענית כ"ד, א, בבא בתרא נ"א, א).

13 בבלי, סנהדרין צ"א, ב.

14 ראה מאמרי מעשה ברבי ינאי – מעשה ולקחו החינוכי, בתוך: בפי תהילתך- פרקים בחינוך המודרני בראי המקורות (תשס"ד) הוצאת: דני ספרים קרית גת עמ' 89 – 100.

15 שם: גישתו החינוכית של מלמד עלום שם עמ' 72 – 88.

16 שם: ומתלמידי יותר מכולם עמ' 282-292.

17 משלי כט, יג: פירושו של רלב"ג לפסוק: רש ואיש תככים - הנה הרש והוא העני בעיון שאין אצלו מחשבה יכנס ממנה אל העיון והוא נבון מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מחשבות רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו נפגשו בענין המבוכה והדלות

תלמיד ששימש את הרב והרב רוצה לשנות לו, מאיר עיני שניהם ה', שניהם קנו חיי עולם.

תלמיד ששימש את הרב ואינו רוצה לשנות לו 'עושה כולם ה'¹⁸
מי שעשאו לזה חכם סופו לעשותו טיפש
ומי שעשאו לזה טיפש סופו לעשותו חכם.

על מנת להבין את דברי המדרש הגדול בהביאו שני פסוקים אלו נעין בדברי הגמרא ובדברי המדרש רבה. תחילה בדברי הגמרא¹⁹:

... כיוצא בדבר אתה אומר: 'רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' (משלי כט, יג) בשעה שהתלמיד (שהוא רש – עני – מחוסר ידע) הולך אצל רבו ואומר לו: למדני תורה! אם מלמדו – מאיר עיני שניהם ה', ואם לאו, 'עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' (משלי כב, ב)
מי שעשאו חכם לזה (דהיינו: החכם הוא המלמד) – עושה אותו (את התלמיד) טיפש, טיפש לזה – עושה אותו חכם, זו משנת ר' נתן²⁰.

המהרש"א כותב על דברי הגמרא:

דכתיב "רש ואיש תככים" גו' בהאי קרא מקרי ליה לרב איש תככים אינו מופלג בחכמה כ"כ עד שמלמדו ואז 'מאיר ה' עיני שניהם'. כי גם הרב מקבל מתלמידו כמ"ש 'ויותר מתלמידי'. אבל אם אינו מלמדו קאמר באיך קרא "עשיר ורש נפגשו", ואין הרב שהוא העשיר רוצה ללמוד עם תלמיד שהוא הרש עושה כלם ה' שהקב"ה עושה דעת שניהם שזה הרב בדעתו הוא שלא יקבל כלום מתלמידו אבל התלמיד דעתו ללמוד לקבל הקדוש ברוך הוא עושה דעת שניהם שהרב נעשה טיפש²¹:

בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) מובא:

...יעבץ קרא לאלהי אבותיו שירבה גבולו בתלמידים, שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי (שם ד י) כתיב ויבא אלהים את

בעיון ואף על פי שהאיש התככים יחשוב שתהיינה לו ידיעות בדרוש וזה כי הוא להקבלת המחשבות יקרה לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחוזק המבוכה לא ידע אנה יטה והנה הש"י הוא מאיר עיני שניהם במה שישפע ממנו על השכל האנושי להישירו אל המקום אשר ממנו יתיישר להגעת הדרוש והוא ובמה שישפע ממנו להישירו לצאת מהמבוכה במחשבות רבות המקבילות ההם כי בזה מהקושי הנפלא בקצת הדרושי' הגדולים ויצטרך לזה עזר אלהי והתורה ממה שיתישר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושים הגדולים אשר יקשה לאדם בהם לברור המחשבות הצודקות מהבלתי צודקות באופן שנזכר בס' הניצוח ובמה שאחר הטבע:

18 שם כ"ב, ב הפסוק במלואו הוא: 'עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה'.

19 תלמוד בבלי מסכת תמורה דף ט"ז, א.

20 פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק י"ח ראה עוד "שכל טוב" (בובר) שמות פרק י"ח.

21 מהרש"א חידושי אגדות מסכת תמורה דף ט"ז, א.

אשר שאל (שם שם שם), זימן לו הקדוש ברוך הוא את בני קיני ולימדם תורה, זה הוא שאמר שלמה בחכמתו רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' (משלי כט יג), [וכתיב עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' (שם כב ב)] הא כיצד תלמיד שבא לשמוע לפני הרב והרב רוצה ללמוד מאיר עיני שניהם ה', ומגלין לו מן השמים רזי טעמי תורה, ונעשה כמעייין שאינו פוסק, וכנהר שמתגבר והולך, אבל אם אינו רוצה הרב להשנותו, עושה כולם ה', מי שעשה את זה חכם ואת זה טפש, יכול עוד לטפש את זה ולהחכים את זה...

נעיין בדברי המדרש רבה²²:

ד"א וכי ימוך אחיך הה"ד: 'רש ואיש תככים נפגשו' (משלי כט, יג) 'עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' (משלי כב, ב) רש זהו רש בתורה ואיש תככים זה ששונה סדר או שני סדרים עמד רש עם איש תככים וא"ל השניני פרק א' והשנהו מאיר עיני שניהם ה' קנו העוה"ז והעוה"ב.

'עשיר ורש נפגשו' עשיר בתורה רש בתורה אמר אותו רש לאותו עשיר השניני פר' א' ולא השנהו אמר לו מה אנא בעי מיתב ומתניתך במשקין או במאימתי קרי ותני עם דכוותך עושה כלם ה' מי שעשה לזה חכם יכול לעשותו טפש ומי שעשה לזה טפש יכול לעשותו חכם

מעיוננו עולה: על סמך שני פסוקים בספר משלי בהם מתקיימת "פגישה" בין עשיר לעני ובין רש לאיש תככים - בפסוק: 'עשיר ורש נפגשו' (משלי כ"ב, ב) ובפסוק: 'רש ואיש תככים נפגשו' (משלי כ"ט, יג), ה"רש" נפגש פעם עם העשיר ופעם עם איש תככים ל"פגישות". יש משמעות באינטראקציה שביניהם, מתקיים מפגש שבו יש עניין למלמד ללמוד וללומד ללמוד, מצב אידיאלי בו קיימת אינטראקציה ביניהם ולכן הם זוכים להארת פנים ולחיי העולם הבא. זאת לעומת מצב בו המלמד אינו מגלה רצון ללמד.

מכאן עובר המדרש לחלקו השני של הפסוק

'שית לבך לעדרים'

תן דעתך עליהם²³ שלא תניחם ותצא ויבואו לידי סירחון.

22 ויקרא רבה (וילנא) פרשת בהר פרשה לד ד

23 כשם שהרועה מחוייב לנהוג בזהירות רבה בצאנו, אף אתה המלמד. מכאן מופנות אזהרות והדרכות למלמד התינוקות. יש מנהיגים שקיבלו את ההנהגה בהיותם רועי צאן: משה ('ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו', שמות ג' 1), דוד (שמואל א, ט"ז יא, יט; י"ז טו, לד), עמוס הנביא ('אשר היה בנוקדים מתקוע', עמוס א' א; ז' טו) יש ונמשלו יחסי ה' לעם ישראל ליחסי רועה ועדרו: ה' רועי לא אחסר. בנאות דשא ירביצני, על מי מנוחות ינהלני... (תהלים כ"ג א-ב), "כרועה עדרו ירעה" (ישעיה מ' יא). וכן בהשאלה, הרועה הוא

על המלמד לתת את דעתו על תלמידיו, שלא יתרשל בתפקידו, כדברי הרמבם:

מלמד התינוקות שהוא מניח התינוקות ויוצא או שהוא עושה מלאכה אחרת עמהן או שהוא מתרשל בלימודן הרי זה בכלל 'ארור עושה מלאכת ה' רמיה', לפיכך אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק²⁴.

על מנת להמחיש את גודל הנזק שעלול ועשוי להיגרם ללומדים כשהמלמד משאיר אותם ללא השגחה ראויה מביא המדרש אירוע שהתרחש:

דתניא ר' אליהו פעם אחת הייתי מהלך בתוך הגולה שלבבל ונכנסתי לעיר גדולה שכולה ישראל ומצאתי שם מלמד תינוקות אחד שיש לפניו כמאתיים נערים שרובן בני שמונה עשרה שנה ובני עשרים שנה ואין לרבן ביניהן אלא בן אחד בלבד, בשביל מעשיהן מקולקלין מת רבן ומתה אשתו בנו ומתו כל אותן נערים והייתי בוכה ומתאנח עליהן.

ונגלה לי מלאך אחד אמר לי מפני מה אתה בוכה ומתאנח, אמרתי לו ולא אבכה ואתאנח על אלו שבאו לידי מקרא ומשנה ונעקרו מן העולם כלא היו?

אמר ברוך המקום שעקרן שהיו מעשיהן מקולקלין ומכוערין ונוגעין זה בזה ומקלקלין עצמן ומוציאין שכבת זרע להבטלה, ברוך שאין לפניו משוא פנים.²⁵ אירוע כה טראגי התרחש בשל רשלנותו של מלמד שלא השגיח דיו על מעשיהם של תלמידיו, מכאן עולה המסר החד משמעי עד כמה גדולה היא אחריותו, ייעודו ותפקידו של מלמד התינוקות ועד כמה התנהגותו הבלתי הולמת מביאה לאסון על הלומדים.

בראשית דבריי הצגתי שתי שאלות: האחת: מה ראה בעל המדרש לשבץ את

השליט, המושל, המנהיג: "אתה תרעה את עמי את ישראל, ואתה תהיה לנגיד על ישראל" (שמואל ב, ה' ב); "כה אמר ה' על הרועים הרועים את עמי: אתם הפיצתם את צאני..." (ירמיהו כ"ג א-ד; ויחזקאל ל"ד א-טז).

24 הלכות תלמוד תורה פרק ב' הלכה ג.
25 אליהו רבה (איש שלום) פרשה יח: פעם אחת הייתי מהלך בתוך גולה של בבל, ונכנסתי לעיר גדולה שכולה ישראל, ואין בה גוים, מצאתי שם מלמד תינוקות אחד, ויש לפניו מאתיים נערים שרובן בני שמונה עשרה ובני עשרין שנה, (ואין רבן ביניהם אלא בן אחד ובן בן בלבד), בשביל מעשיהן מקולקלין של אותן נערים מת רבן ומתה אשתו בנו ומת בן בנו, ומתו כל הנערים שרובן בני שמונה עשרה ורובן בני עשרים שנה, והייתי בוכה ומתאנח עליהן, בא עלי מלאך אחד, אמר לי, מפני מה אתה בוכה ומתאנח, אמרתי לו, לא אבכה ולא אתאנח על אילו שבאו לידי מקרא ומשנה ועכשיו הלכו להן כלא היו, אמר לי, יפה אתה בוכה ומתאנח, מפני מה הן עושין דרכים מכוערין ודברים שאינם ראויים ומקלקלין את עצמן ומוציאין שכבת זרע חנם, הן לא ידעו בעצמן שמיתה משגתן, אם כך היא מידה למה נתנה משנה לחכמים (קידושין פ"ד בגמרא פ', ב).

מלמד התינוקות באמצע הדימויים, דימוי שלישי מתוך החמישה? העליתי שם את הסברה, שבעל המדרש ראה חשיבות רבה במעמד המלמד שהוא המרכז, בעל יכולת ההשפעה. השאלה השניה: מה טעם בעל המדרש לשבץ את הרועה בצמוד למלמד ולא לשבצו כאחרון? סברתי שבעל המדרש ראה הרבה מן המשותף בין המלמד לרועה²⁶, הצפיה מהם לנהוג בצאן – תרתי משמע. דבריו של רבי אליעזר פאפו בחיבורו "פלא יועץ"²⁷, הכותב בערך "רועה", מאירים את הדברים. זו לשונו:

כתיב (ישעיה מ', יא) "כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל". ידוע שכל המנהיג לישראל קרוי רועה, דכתיב (במדבר כ"ז, יז) "ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה". ומפסוק זה יש ללמד כיצד צריך המנהיג את הקהל לרעות את ישראל, כי כמו שהרועה בזרעו יקבץ טלאים שלא יהיו מפוזרים אנה ואנה כדי שלא יאבדו, כן הרועה את ישראל צריך לטרוח הרבה לראות שיהא אחדות ביניהם ושלא יתעוררו קטטות ומריבות ביניהם, שהרי אמרו (תנחומא צו ז', שופטים י"ח) אפילו אם עובדים עבודה זרה, כיון שהם באחדות (בחבורה אחת) אין מידת הדין שולטת בהם, דכתיב (הושע ד', יז) "חבור עצבים אפרים, הנח לו. אבל אם חלק לבם, עתה יאשמו"

וכמו שהרועה בחיקו ישא את החולים ואת הקטנים שאינם יכולים להלך, כך הרועה ישראל צריך לסבל עם קטני הערך, חסרי מדע, ולישא אותם על פי מידותם כאשר ישא האומן את היונק, וכשם שהרועה עלות ינהל לאטם לפי כחן, כך הרועה ישראל לא יטריח על הצבור ולא יכביד עלו עליהם אפילו לקים כל דבר טוב ולענות נפש, אלא לכל אחד כפי כוחו, ולפי מה שהוא אדם ולפי המקום ולפי הזמן, ולפי ראות עיניו ככה ינהג כדי שלא יפרקו עול וכשם שמשה רבנו כשרץ אחר הגדי ובהגיעו אצל המים עמד לשתות, אמר לו, צמא היית ואנכי לא ידעתי, עכשיו אתה עייף, ונטלו על כתפו (שמות רבה ב', ב). כך הרועה ישראל, כשאדם מתריס כנגדו ומיגעו, ימצא לו זכות תולה וירחם עליו. וכזאת ישמע חכם ויוסף לקח, ויהא נוהג כצאן עמו ושמרו כרועה עדרו לכבוד יוצרו.

לסיכום: פתחנו בסקירה תמציתית אודות המדרש הגדול, עיינו בפירושו פשוטו

26 ראה : יחזקאל פרק ל"ד, בפרק זה ימצא המעיין את התייחסות הנביא לרועים במשמעות מנהיגים, שליטים והצאן הם עם ישראל.

27 הרב אליעזר יצחק פאפו (תקמ"ו - כ' בתשרי תקפ"ח ; 1828 - 1786), רבה של הקהילה הספרדית של סליסטר שבבולגריה ומחבר ספר המוסר "פלא יועץ".

"יָדַע תְּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שֵׁית לְךָ לְעֶדְרִים"

של הפסוק "יָדַע תְּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שֵׁית לְךָ לְעֶדְרִים", חזרנו לדברי המדרש וגזרנו ממנו השתמעויות חינוכיות ששוקעו בו, מהם משתמעת אחריותו ומחויבותו של המלמד לתלמידיו, היחס שצריך לנהוג בהם, ההתחשבות ביכולותיהם, והשכר הגדול למלמד העושה את מלאכתו נאמנה. ולבסוף, אירוע מצמרר המבטא את התרשלותו של המלמד בתפקידו שגזר דינו ודין תלמידיו הביא לאסון. **יהי חלקנו בין העושים מלאכתנו נאמנה.**